

Н. О. Гончарова

УЧАСТЬ ДВОРЯН БЕССАРАБСЬКОЇ ГУБЕРНІ В ОПІЦІ НАД ЦЕРКОВНИМИ ШКОЛАМИ (кінець XIX – початок XX ст.)

У статті на основі аналізу архівних документів висвітлюється внесок дворянства Акерманського та Ізмаїльського повітів у розвиток початкової церковної освіти в Бессарабській губернії.

Ключові слова: церковно-приходська школа, школа грамоти, попечитель, дворяни, Акерманський повіт, Ізмаїльський повіт.

У Комунальній установі «Ізмаїльський архів» зберігаються матеріали Акерманського та Ізмаїльського повітових відділень Бессарабської губернської єпархіальної училищної ради (ф. 784 і 785). Справи цих фондів містять статистичні відомості про церковно-приходські школи та школи грамоти вказаних повітів за період 1884 – 1917 рр. Основний масив документів – це щорічні звітні відомості та шкільні листки. Звітні відомості подаються в таблицях, що містять стовпчики з такими даними: назва школи; дата відкриття школи; хто є вчителем; з якою освітою; з якого часу є вчителем; хто є законовчителем; з якою освітою законовчитель; хто затверджений попечителем школи; у чому проявляється його опіка про школу.

Шкільні листки повітові відділення отримували від єпархіальної училищної ради та потім надсилали до всіх церковно-приходських і шкіл грамоти повіту. Шкільні листки мають вигляд своєрідних питальників та містять інформацію: про розряд школи; населений пункт, в якому знаходилась школа; якщо в даному населеному пункті кілька шкіл, то вказувалась церква, при котрій школа розміщувалась. Далі наводяться відомості про законовчителів та вчителів, їх освіту, розмір жалування чи грошової допомоги та тривалість служби; про попечителя школи; дані про кількість учнів і їх розподіл за станами й віросповіданням; про шкільне приміщення (кому належить, за плату чи безоплатно ним користувалась школа); обсяг витрачених коштів на утримання школи; число книг у бібліотеці. Всі дані наводились станом на 31 грудня звітного року.

Серед різноманітної важливої інформації фондів 784 і 785 найбільш цінними для з'ясування внеску представників дворянської верстви в процес розвитку освіти в Бессарабській губернії на межі XIX – XX ст. є відомості про діяльність попечителів церковних шкіл. Метою статті є спроба, на основі аналізу звітів шкіл та повітових відділень Бессарабської губернської єпархіальної училищної ради, визначити роль дворян-попечителів початкових навчальних закладів та охарактеризувати основні напрямки їхньої діяльності на прикладі Акерманського та Ізмаїльського повітів.

Так, в Акерманському повіті 1884 р. при Спасо-Преображенській церкві с. Будаки була відкрита церковно-приходська однокласна школа. Попечителем її з 1892 р. став дворянин, корнет Кавалергардського Ії Величності полку П. Демидов [1, 3]. Внесок його на утримання школи щорічно складав 50 крб. [2, 13]. Церковно-приходська школа, що працювала у с. Пуркари Акерманського повіту з 1887 р., мала за попечителя І. Манкова. Цей дворянин жертвував на користь школи 25 крб. щорічно [1, 5]. З 1896 р. опікуватися цим навчальним закладом почав колезький радник М. Германсон. Він щорічно виділяв на потреби школи 100 крб., а також «забезпечував опалення натурою» [3, 7]. 1889 р. у посаді Турлаки Акерманського повіту при Свято-Миколаївській церкві було відкрито церковно-приходську однокласну жіночу школу. З 1894 р. її попечителем став дворянин

М. Клейнер. Він щорічно відпускав на потреби цієї школи 20 крб. [2, 72]. Поміщик О. Берт був попечителем церковно-приходської школи в с. Антонівка (1889 р.). Внесок його на користь школи щорічно складав 50 крб. [4, 2].

В Ізмаїльському повіті з 1890 р. діяла Кугурлуй-Матроська однокласна церква-школа. У 1894 р. її попечителькою стала потомствена дворянка Є. Фареннікова [5, 34]. За постійне піклування потребами школи в 1895 р. вона була нагороджена грамотою та біблією від Св. Синоду [6, 6]. Поміщик М. Димитріу був попечителем церковно-приходської однокласної школи с. Готешти Ізмаїльського повіту, відкриття котрої датується 1890 р. На потреби школи він щорічно жертвував 25 крб. [7, 2]. За його підтримки, в 1893 р. для школи було зведено окрему будівлю [8, 89]. З 1905 р. попечителем цієї школи став поміщик Г. Маріс [5, 19].

У с. Ново-Ганасени Ізмаїльського повіту з 1890 р. діяла церковно-приходська однокласна школа, попечителем якої з 1893 р. був поміщик Антоній Давидогло. Перша його пожертва навчальному закладу склала 200 крб. [7, 2]. Надалі щороку на потреби школи він виділяв 25 крб. У 1896 р. за попечительську діяльність А. Давидогло був нагороджений біблією від Св. Синоду [6, 8]. Казанджикська церковно-приходська школа Ізмаїльського повіту почала роботу в 1890 р. З 1895 р. її попечителем був дворянин І. Лебедев, який пожертвував 200 крб. на зведення шкільної огорожі та відпускав кошти на опалення школи [9, 3]. Бараганська церковно-приходська школа Ізмаїльського повіту відкрилась у 1891 р. Попечителькою навчального закладу була дочка місцевого поміщика О. Папанікуло [6, 3]. Вона щорічно жертвувала 25 крб. на шкільні потреби [7, 3]. Того ж року в Ізмаїльському повіті були відкриті Бадик-Молдавська та Ларгська церковно-приходські школи [7, 4]. Їх попечителем став місцевий поміщик І. Терзі, котрий виділяв щорічно 25 крб. на утримання кожної з шкіл. Крім того, він пожертвував 100 крб. на зведення будівлі Бадик-Молдавської школи, а також за власний кошт закінчив фарбування будівлі Ларгської школи [10, 2]. Для останньої І. Терзі пожертвував 60 крб. на огорожу та подарував портрет государя імператора [6, 8].

Попечителькою церковно-приходської жіночої школи у с. Шабо Акерманського повіту (1891 р.) була дружина колезького радника М. Домбровська. На користь школи Марія Федорівна щорічно віддавала 50 крб. [3, 4]. В Ізмаїльському повіті з 1892 р. діяла Єнікіойська церковно-приходська школа. З 1899 р. нею опікувався Г. Плигас, член Кагульської земської ради [11, 5]. Він щорічно виділяв на утримання школи 25 крб. та одночасно пожертвував 100 крб. на ремонт шкільної будівлі [7, 3; 11, 5]. За свою діяльність нагороджений біблією від Св. Синоду. Член Кагульської земської ради А. Галан являвся попечителем Баурчі-Молдавської церковно-приходської школи Ізмаїльського повіту (1892 р.), щорічно жертвуючи на потреби школи 25 крб. [12, 5]. Церковно-приходська однокласна школа м. Кагул Ізмаїльського повіту була утворена в 1893 р. З дня заснування закладом опікувався член Кагульської земської ради Г. Драгомир, який виділяв 25 крб. на утримання школи [7, 2]. З 1898 р. попечителем Кагульської школи став власник м. Кагул О. Каравасілі [5, 39].

Дружина посесора М. Терзі була також попечителькою Рошської церковно-приходської школи Ізмаїльського повіту 1893 р., надаючи щорічно на шкільні потреби 25 крб. [12, 3]. З 1898 р. справами школи став опікуватись син колезького асесора А. Муратов [6, 9]. 1893 р. в Ізмаїльському повіті була заснована Бурлакська церковно-приходська школа. З того ж року попечителем її став місцевий поміщик М. Абаджиєв, котрий щорічно жерт-

вував на потреби школи 50 крб. [11, 5]. Крім того, він придбав класні меблі, дошку та ікону на суму 80 крб. [6, 3; 5, 16]. Попечителем Кирганської церковно-приходської школи (1893 р.) був поміщик І. Кранч, який жертвував щорічно 25 крб. на утримання школи [7, 3]. Крім того, з дня заснування закладом опікувалась місцева землевласниця Є. Фелікрані, котра безкоштовно надавала школі приміщення [6, 6].

Церковно-приходська однокласна школа в с. Вадулуй-Ісак Ізмаїльського повіту діяла з 1893 р. З моменту виникнення попечителем школи був поміщик К. Атанасіу. Він придбав для неї облаштування на суму 60 крб. та щорічно жертвував на потреби школи 100 крб. [8, 65]. У 1903 р. попечитель надав допомогу в оновленні шкільної будівлі. К. Атанасіу за внесок у народну освіту був нагороджений Св. Синодом Біблією [6, 4]. У с. Когурлуй Ізмаїльського повіту церковно-приходська однокласна школа діяла також з 1893 р. Попечителем її з 1895 р. став поміщик Г. Георгієвич. Він жертвував на шкільні потреби 25 крб., а також сприяв зведенню шкільної будівлі [5, 55]. У с. Чеболакчія Ізмаїльського повіту церковно-приходська однокласна школа також була відкрита 1893 р. З моменту створення, закладом опікувався поміщик І. Маріс, який виділяв на його утримання 25 крб. щорічно [7, 4]. З 1905 р. попечителем цієї школи став поміщик Г. Маріс, який зробив значний внесок у зведення 1906 р. шкільної будівлі [13, 22].

Поміщик М. Атанасіу був затверджений попечителем Гаванесської церковно-приходської однокласної школи Ізмаїльського повіту того ж 1893 р.) [6, 4]. Наступним попечителем цієї школи у 1906 р. став поміщик М. Атанасіу [5, 18]. Тагар-Баурчійською церковно-приходською школою Ізмаїльського повіту, яка діяла з 1893 р., опікувався член Кагульської земської ради М. Балбарев. На потреби школи він щорічно жертвував 30 крб. [7, 3]. Місцевий поміщик І. Киселевич був попечителем Мантївської церковно-приходської школи Ізмаїльського повіту (1893 р.). Він щороку жертвував на її утримання 25 крб., власним коштом винаймав для школи приміщення, а також придбав шкільні меблі вартістю 80 крб. [10, 3]. У 1893 р. з'явилась церковно-приходська однокласна школа й у с. Тігеч цього ж повіту. Значну підтримку школі надавала дворянка В. Лігінзевич, яка 1903 р. стала попечителькою закладу [8, 52].

Потомствена дворянка В. Вишневська була попечителькою Ново-Капаклійської церковно-приходської школи з 1894 р. Вона подарувала школі будинок вартістю 800 крб. [7, 5], а за благодійницьку діяльність була нагороджена Біблією від Св. Синоду. Тартаул-де Ларгська церковно-приходська школа Ізмаїльського повіту, також створена у 1894 р., мала попечителем місцевого поміщика С. Карра, який щорічно жертвував 25 крб. на потреби школи та придбав для неї меблі вартістю 80 крб. [10, 4]. Церковно-приходська однокласна школа в с. Копкуй Ізмаїльського повіту була відкрита 1895 р. З дня заснування попечителькою школи стала дворянка Г. Екзарх, яка жертвувала на потреби школи 25 крб. [5, 52; 8, 25].

В Ізмаїльському повіті з 1895 р. діяли церковно-приходські однокласні школи в с. Кочалія та с. Циганка [8, 66]. З 1899 р. попечителем Кочальської школи був затверджений поміщик Г. Данко, власник частини вотчини Борочани Бендерського повіту [5, 53]. Значну допомогу Циганській школі надавав поміщик М. Коваліоті, який став її попечителем у 1904 р. [14, 2]. Калмацуйська церковно-приходська школа Ізмаїльського повіту була відкрита в 1895 р. З дня заснування її попечителем став поміщик Г. Антіла, який щорічно жертвував 50 крб. на потреби школи та сплачував за опалення. Землевлас-

ник Ж. Шерер був затверджений попечителем Борчагської церковно-приходської школи в 1895 р., а на потреби школи пожертвував 300 крб. [6, 3]. З 1897 р. працювала церковно-приходська однокласна школа у с. Камедаманія Ізмаїльського повіту. Її попечителькою з 1903 р. була поміщиця О. Галіно [14, 3].

При Свято-Георгіївській церкві с. Волонтирівка Акерманського повіту були відкриті церковно-приходські однокласні чоловіча та жіноча школи. Обома навчальними закладами з 1898 р. опікувався дворянин, земський начальник Микола В. [2, 16-17]. У с. Саратени Ізмаїльського повіту церковною школою грамоти (1898 р.) опікувався з 1904 р. дворянин Г. Пясецький [15, 72]. Попечителем школи грамоти (1899 р.) с. Саразика Ізмаїльського повіту був затверджений поміщик А. Алмазов. За його підтримки, в цьому ж році для школи було збудоване нове приміщення [5, 78; 8, 5]. При соборній церкві м. Акермана працювала школа грамоти, попечителем якої з 1901 р. являвся титулярний радник М. Коваленко [16, 3]. Поміщиця Є. Філіппова з 1901 р. була попечителькою Василівської церковно-приходської однокласної школи Ізмаїльського повіту. За її сприяння цього ж року для школи було зведено нову будівлю [8, 88].

Прихід Свято-Покровської церкви с. Шабо мав церковно-приходську однокласну школу, попечителькою котрої з 1903 р. була дружина придворного радника М. Кисляківська [2, 76]. При цій церкві діяла також школа грамоти. Опікувалась навчальним закладом дворянка М. Окулич [2, 42]. Поміщик Д. Кафрізі у 1904 р. був затверджений попечителем школи грамоти с. Московей Ізмаїльського повіту, заснування якої архівними документами датується 1880 р. [15, 62]. Церковно-приходська однокласна школа при Свято-Липованській церкві с. Вознесенськ з 1904 р. мала попечителем поміщика Г. Зергачева [17, 2].

В Акерманському повіті при Свято-Михайлівській церкві с. Гура-Рош була заснована церковно-приходська однокласна школа, попечителем якої з 1904 р. був дворянин Г. Власов [2, 19]. Поміщик, почесний громадянин Г. Цанко-Квійчик у 1905 р. був затверджений попечителем церковно-приходської однокласної школи в с. Садик Ізмаїльського повіту (1891 р.). Він пожертвував кошти на зведення будівлі школи в 1905 р. [5, 84]. Попечителем Волканештської школи грамоти в Ізмаїльському повіті з 1905 р. був поміщик І. Хадяш-Радов [8, 87].

При церкві Св. Іоанна Предтечі у м. Акермані діяла недільна церковна жіноча школа, опікувалась якою дружина поміщика К. Мутафова [2, 12]. При цій же церкві було відкрито недільну церковну змішану школу «Акерманського відділу Союзу російського народу». Її почесним попечителем був потомствений дворянин, статський радник В. Пуришкевич. Учительська друго-класна школа приходу Свято-Покровської церкви с. Іванівка-Руська теж отримувала попечительську підтримку від цього статського радника [2, 57]. У 1903 р. Акерманському собору місцевим дворянином Ілюхіним було заповідано 1000 крб. на облаштування при соборі школи, «яка переслідувала б й місіонерські цілі». У 1905 р. Акерманське відділення Кишинівської єпархіальної училищної ради постановило клопотати перед Радою про облаштування церковно-приходської школи, канцелярії та книжкового складу відділення при Акерманському соборі [18, 26].

Отже, охарактеризовані архівні документи – шкільні листки та звітні відомості – є доволі цінним та інформативним джерелом з історії благодійної діяльності дворянства в Бессарабській губернії. Специфікою цих джерел є те, що їх доцільно вивчати в системі зведених за різні роки статистичних даних та в комплексі з іншими групами джерел відповідної проблематики.

1. *Комунальна установа «Ізмаїльський архів» (далі – КУІА). – Ф. 784. – Оп. 1. – Спр. 12.*
2. *КУІА. – Ф. 784. – Оп. 1. – Спр. 55.*
3. *КУІА. – Ф. 784. – Оп. 1. – Спр. 16.*
4. *КУІА. – Ф. 784. – Оп. 1. – Спр. 26.*
5. *КУІА. – Ф. 785. – Оп. 1. – Спр. 58.*
6. *КУІА. – Ф. 785. – Оп. 1. – Спр. 33.*
7. *КУІА. – Ф. 785. – Оп. 1. – Спр. 6.*
8. *КУІА. – Ф. 785. – Оп. 1. – Спр. 55.*
9. *КУІА. – Ф. 785. – Оп. 1. – Спр. 41.*
10. *КУІА. – Ф. 785. – Оп. 1. – Спр. 34.*
11. *КУІА. – Ф. 785. – Оп. 1. – Спр. 45.*
12. *КУІА. – Ф. 785. – Оп. 1. – Спр. 25.*
13. *КУІА. – Ф. 785. – Оп. 1. – Спр. 60.*
14. *КУІА. – Ф. 785. – Оп. 1. – Спр. 64.*
15. *КУІА. – Ф. 785. – Оп. 1. – Спр. 63.*
16. *КУІА. – Ф. 784. – Оп. 1. – Спр. 46.*
17. *КУІА. – Ф. 784. – Оп. 1. – Спр. 58.*
18. *КУІА. – Ф. 784. – Оп. 1. – Спр. 3.*

Goncharova N.A. The participation of the Bessarabia province nobles in the church schools guardianship (the end of XIX – the beginning XX centuries). In the article on the basis of analysis of the archival documents is highlighted the contribution of the nobility of the Akkerman and Izmail counties in the development of the primary church education in the Bessarabia Province.
Keywords: church parish school, school diplomas, trustee, nobles, Akkerman County, Izmail County.

А. В. Седляр

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ВОЛИНИ ТА ПОДІЛЛЯ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ (кінець XIX – початок XX ст.)

У статті визначено вплив муніципальних органів на розвиток культурної ланки життя міст Волинської та Подільської губерній наприкінці XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: дума, управа, бібліотека, музей, театр.

Налагоджена робота театрів, музеїв, бібліотек тощо завжди є важливою складовою сфери послуг будь-якої цивілізованої громадської спільноти. Розвиток культури підвищує загальний рівень освіченості соціуму, а також певною мірою формує його світогляд. Відтак, органам державного та місцевого управління необхідно сприяти прогресу цих ланок суспільного життя.

Роботу органів міського громадського управління Волині та Поділля в галузі культури, вплив театрів, музеїв тощо на духовне та патріотичне виховання населення вивчали А. Безуглий та П. Слоток [1, 64-66], С. Блашкевич, В. Дацун та Р. Кондратюк [2, 270], О. Завальнюк та О. Комарницький [3, 67-68], В. Іваневич [4, 136]. Вони розповідають про міські бібліотеки, театри, інші культурно-просвітницькі заклади на Волині та Поділлі наприкінці XIX – на початку XX ст. При цьому для них спільною є думка про відсутність належної кількості коштів для нормального розвитку культури в цих регіонах. Разом з тим, можна констатувати відсутність загального комплексного дослідження з вказаної теми. Мета статті – з'ясувати значення муніципальних органів щодо розвитку культури в містах Волині та Поділля наприкінці XIX – на початку XX ст., визначити рівень їх допомоги у створенні й фінансуванні бібліотек, театрів та інших установ.

Для культурного розвитку населення, перш за все, важливе значення мала підтримка міським самоврядуванням бібліотек. Так, житомирське міське управління передавало кошти для місцевої бібліотеки-читальні попечительства про народну тверезість, а після відмови останнього у 1905 р. від таких субсидій повністю взяло читальню на своє утримання. Щорічний бюджет бібліотеки дорівнював 1200 руб. Вона мала більше 650 абонен-

тів і володіла 4682 томами книг [5, 140]. У 1902 р. рішення про будівництво бібліотеки прийняла Вінницька міська дума. Проте, лише через п'ять років її було відкрито, після спорудження невеликого приміщення. Незважаючи на це, вже через два роки бібліотека обслуговувала 1800 читачів [6, 105]. У Житомирі міська публічна бібліотека-читальня була заснована місцевою думою 1896 р. [7, 19]. На початку XX ст. ця установа перебувала в поганому стані. Не вистачало коштів для ремонту її приміщень, внаслідок чого псувалася література. Водночас міська управа не надавала достатнього для цього фінансування [8, 3].

Роль органів міського громадського управління щодо організації бібліотечної справи в невеликих містах, порівняно з більшими, була значно суттєвішою. Можна розглянути статут публічної бібліотеки ім. О. Пушкіна в Гайсині, яка була відкрита наприкінці 1900 р. Засновником цього закладу було міське громадське управління. Воно асигнувало бібліотеці щорічну субсидію у 150 руб. Крім цього, джерелами прибутків бібліотеки були щорічні членські внески читачів, приватні пожертвування, плата за користування літературою та збори з концертів, вистав та інших розважальних заходів, що влаштовувалися для поповнення її бюджету. Літературний фонд складала російські книги, журнали й газети. На чолі бібліотеки стояв розпорядчий комітет у складі шести осіб. До його складу входили міський голова і представники місцевих двокласного та духовного училищ як постійні члени, а також трое змінних – за вибором загальних зборів членів бібліотеки. Очолював комітет міський голова. До обов'язків цього органу входили призначення бібліотекаря, нагляд за майном, щомісячна ревізія бібліотеки, пошук коштів для покращення її фінансового стану та поповнення літературою. Крім цього, комітет складав щорічний звіт про роботу, який надсилався міській управі. До загальних зборів членів бібліотеки входили ті, хто асигнував на її відкриття та сплачував щорічно на утримання не менше 3 руб., або ж зробив одноразовий внесок не менше 30 руб. [9, 14-19]. Подібними були правила роботи Могилів-Подільської бібліотеки, відкритої у 1912 р., які встановила міська дума. Вона визначала порядок розподілу коштів та звітністю бібліотеки. Одним із положень зазначалося, що читальня повинна магі виключно літературу, яка не є вилученою з обігу державною адміністрацією [10, 4]. В лютому 1902 р. міністр внутрішніх справ затвердив статут Прокурівської міської публічної бібліотеки ім. О. Пушкіна. У своїй діяльності бібліотека була підвітна міській управі. Міська дума затверджувала протоколи зборів розпорядчого комітету, списки членів бібліотеки [11, 335]. Ці установи у провінції не отримували субсидій від держави, в їх управлінні не брали участь представники губернської адміністрації. Тобто, організація бібліотечної справи тут залежала практично лише від міського управління.

Російські публічні бібліотеки в губернських центрах менше залежали від контролю міських дум. Вони діяли під попечительством губернаторів, які призначали кількох членів розпорядчих комітетів та затверджували рішення бібліотечної адміністрації. В управлінні бібліотек Кам'янець-Подільського та Житомира брали участь члени різних організацій, наприклад, земського управління. Водночас міське управління подільського губернського центру лише в 1908 р. отримало місце в адміністрації цього закладу, а розпорядчий комітет житомирської бібліотеки у квітні 1909 р. взагалі вирішив, що немає потреби включати до свого складу представника міської думи [9, 31]. Зрештою, ці установи отримували щорічну субсидію від держави. Щоправда вона була вкрай обмеженою і не могла суттєво сприяти покращенню бібліо-